

Religionsvetenskapliga skrifter nr 61

Metodkompassen – kulturvetarens metodbok

Red. Lena Marander-Eklund
Ruth Illman
Blanka Henriksson

Åbo Akademi
Åbo 2004

Metodkompassen – kulturvetarens metodbok

Pärm Karin Fabritius

ISBN 978-952-12-4184-0 (online)

ISSN 0780-1270

ISBN 952-12-1292-8

Åbo Akademis tryckeri

2004

Innehåll

Förord	7
Del I: Med karta och kompass	11
Ett medvetet metodval <i>Jan Svanberg</i>	13
Från dagböcker och frågelistor till gravstenar och Internet. Ett axplock ur kulturvenskapernas källor och material <i>Blanka Henriksson</i>	21
Statistik och enkäter. En introduktion för kulturvetare <i>Nils G. Holm</i>	47
Deltagande observation i teori och praktik <i>Kennet Granholm och Jan Svanberg</i>	71
Att skapa och analysera ett muntligt forskningsmaterial <i>Lena Marander-Eklund</i>	93
Del II: Att välja riktning	117
Källkritik – en nyckel till det förslutna <i>Nils Erik Villstrand</i>	119
Att tolka folkloristiska uppteckningar <i>Ulrika Wolf-Knuts</i>	143
En introduktion till kulturanalys <i>Blanka Henriksson</i>	167
Diskursanalys <i>Kennet Granholm</i>	189

Berättelseanalys – analys av personliga erfarenhetsberättelser <i>Lena Marander-Eklund</i>	209
Intertextualitet <i>Camilla Asplund Ingemark</i>	233
Religionspsykologiska forskningsmetoder <i>Siv Illman</i>	249
Att analysera symboler <i>Ruth Illman och Maria Leppäkari</i>	273
Några viktiga termer	295

Förord

Diskussioner kring metod är centrala i alla forskningssammanhang. Detta gäller såväl den första proseminarieuppsatsen som skrivs som all fortsatt forskningsverksamhet. I vissa fall kan studenter uppfatta att valet av analysmetod är problematiskt. Med denna bok, *Metodkompassen*, försöker vi avhjälpa denna situation med att ge några förslag på riktlinjer som stöd för navigering i metodhavet. Men vi vill också påminna att metoddiskussioner är något som ständigt ska återkomma i forskningssammanhang och att dessa frågor sällan har givna svar utan snarare är något som ständigt ska problematiseras. *Metodkompassen* ska därför inte läsas som ett regelverk utan snarare som ett underlag för vidare diskussioner.

Metodkompassen är en metabok avsedd för studerande i kulturvetenskaper. Den är tänkt som stöd i samband med skrivandet av uppsatser på olika stadier och i olika kulturvetenskapliga ämnen med en tyngdpunkt på folkloristik och religionsvetenskap. I boken presenteras olika kulturvetenskapliga forskningsmetoder, illustrerade med exempel, som kan bilda en utgångspunkt för din forskningsuppgift. Artiklarna är skrivna av lärare och forskarstuderande i folkloristik, religionsvetenskap och historia vid Åbo Akademi med syfte att på ett relativt lättillgängligt sätt presentera möjliga och användbara metoder. I

vissa fall utgår skribenterna från sitt eget specialområde, i andra har de satt sig in i en metoddiskussion enkom för den ifrågavarande artikeln. Boken är alltså tänkt som en lärobok. Med detta följer ett pedagogiskt grepp som kan uppfattas förenklande för den längre hunna forskaren. Föregångaren till denna bok var ett metodkompendium (2001) som sammanställdes för internt bruk med tanke på studerande i ämnena folkloristik och religionsvetenskap. Med denna bok hoppas vi på att kunna bredda läsekretsen.

Författarnas förståelse av metod i denna bok kan variera en aning. Överlag är det ändå fråga om att med metod förstå ett relativt konkret tillvägagångssätt, ett redskap för skribenten att skapa ordning i ett material eller problemområde, men också ett sätt att skapa sitt eget forskningsmaterial till exempel via fältstudier. Vi talar således om både insamlingsmetod och analysmetod. Denna tudelning av förståelsen av metod syns också i denna bok. I den första delen *Med karta och kompass* presenteras i första hand insamlingsmetoder och i den andra delen *Att välja riktning* presenteras förslag på analysmetoder. Dessa ska endast ses som förslag på metoder, och det är enkelt att gå vidare via de relativt omfattande litteraturförslagen som ges i samband med artiklarna. Boken är inte heller på något vis heltäckande utan speglar i ganska hög grad de forskarintressen som lärarna och forskarna i folkloristik och religionsvetenskap vid Åbo Akademi har i dag. Teoretiska frågeställningar på en mera begreppslig grund går boken egentligen inte in på. Boken avslutas med en förteckning på ordboksdefinitioner av centrala begrepp.

I denna bok används begreppet metod således i första hand i betydelsen redskap eller tillvägagångssätt. Metod är ändå inte något entydigt. Avsnittet *Med karta och kompass* inleds genom diskussioner kring detta. Jan Svanberg ger sin syn på frågor som är centrala i en diskussion om metod och de implikationer det

har för uppsatsskrivandet ur handledarens synvinkel. Blanka Henriksson presenterar en översikt över möjliga materialkategorier som en kulturvetare kan använda sig av som bas för sin forskning. Många kulturvetare använder sig oftast av kvalitativa metoder med syfte att nå en förståelse för ett ämne. Nils G. Holm lyfter, i sin artikel om statistiska metoder, fram de många gånger outnyttjade möjligheter kvantitativa metoder har att erbjuda en kulturvetare. Jan Svanberg och Kennet Granholm ger en presentation av deltagande observation, både ur en historisk synvinkel och med utgångspunkt i ett aktuellt fältprojekt. Lena Marander-Eklund presenterar intervjumetoden som ett sätt att skapa sitt eget forskningsmaterial och ger samtidigt några exempel på möjlig analys av muntligt material.

Bokens andra del *Att välja riktning* inleds med mera allmän- giltiga frågor kring källkritik av historikern Nils-Erik Villstrand. Ulrika Wolf-Knuts ger i sin artikel exempel på möjliga analysmetoder för folkloristiska uppteckningar, det vill säga nedtecknade texter som till exempel ordspråk utan kontext. I artikeln om kulturanalys visar Blanka Henriksson på de svårigheter vi stöter på när vi analyserar vår egen kulturfär. Kulturanalysen eller kulturens grammatik kan här ses som en möjlighet att motverka vår närblindhet bland annat genom att lära oss att främmandegöra det bekanta. I Kennet Granholms artikel presenteras diskursanalysens möjlighet att tolka samhällsdebatt såsom frågor kring jämställdhet och droganvändning. Vidare visar han de möjligheter metoden ger när man analyserar diskussionsprogram på TV. Lena Marander-Eklund ger i artikeln om berättelseanalys exempel på hur personliga erfarenhetsberättelser kan analyseras. Camilla Asplund Ingemark presenterar intertextualiteten som begrepp och analysmetod. Siv Illmans artikel handlar om religionspsykologiska tillvägagångsätt såväl utgående från studier om religiösa grupper som med

utgångspunkt i skönlitteratur. I den sista artikeln presenterar Ruth Illman och Maria Leppäkari vad som avses med en symbol och vilka betydelser olika forskare har tillskrivit symboler. Dessutom ges ett konkret exempel på symbolanalys med staden Jerusalem som tema.

Redaktionen för *Metodkompassen* vill tacka skribenterna för deras insats och för intressanta diskussioner kring metodfrågor bland annat under ett seminarium den 26.9.2003. Ett speciellt tack vill vi rikta till professor Nils G. Holm för att han har upptagit boken i skriftserien Religionsvetenskapliga skrifter. Vi vill också tacka Anne Holmberg för layout, Sofie Strandén för språkgranskning av texterna och Karin Fabritius för pärmdesign.

Åbo 19.12.2003

Lena Marander-Eklund, Ruth Illman och Blanka Henriksson

Del II: Att välja riktning

Att analysera symboler

Ruth Illman & Maria Leppäkari

Vad är symbolanalys?

I vardagslag används ofta begreppet symbol för olika föremål och företeelser. Ritar vi t.ex. ett hjärta på ett postkort får mottagaren en klarare bild av våra avsikter än vad vi kunde framföra enbart med ord, även om vi fyllde hela kortet med bokstäver. Man skulle då kunna säga att vi använt oss av en enkel symbol för att uttrycka våra känslor, något som orden inte kan uttrycka lika väl.

Också i vetenskapliga sammanhang kan man använda begreppet symbol då man analyserar ett material, men då är begreppet mera mångfasetterat. Inom kulturforskningen finns nämligen många olika sätt att se på symboler. Väljer man t.ex. en psykologisk syn på symbolen, t.ex. psykoanalysen eller de jungianska arketyperna, blir den en mental storhet, ett tankens och känslornas verktyg i våra personliga försök att förstå oss på världen. Väljer man sin analysmodell från lingvistik, t.ex. semiotiken, är symbolen ett språkligt verktyg, en komponent i vår kommunikation och vår strävan efter att begreppsligt kategorisera vår omvärld och våra upplevelser. Ser man symbolerna ur ett kognitivt perspektiv är det däremot språkets struktur och

hjärnans funktioner som blir centrala för analysen. Ytterligare kan man t.ex. vända sig till symbolantropologin. Då intresserar man sig främst för materiella ting och konkreta manifestationer.

Det här är ändå bara några av de symbolförståelser som står till buds för den som vill göra en symbolanalys. Därför är det viktigt att stanna upp inför begreppet och fundera över vad man egentligen vill säga innan man börjar. I förhållande till många andra metoder som presenteras i denna bok är symbolanalysen inget välavgränsat fält med klara metoder och tillvägagångssätt. Då vi i det här kapitlet bekantar oss med studiet av symboler handlar det därför snarare om att granska olika forskares sätt att tillämpa den teoretiska kunskap om symboler som de har på olika slags konkret material. Ett enkelt analysformulär som kan tillämpas i alla situationer kan vi tyvärr inte erbjuda, för symbolerna är för komplexa för det. Men vi hoppas att diskussionen i detta kapitel kan inspirera dig att leta efter och tolka symboler i det specifika material som för dig är aktuellt. Symboler tar sig olika uttryck och har olika betydelse i olika sammanhang; analysen blir därför ett hantverk som måste skräddarsys för varje särskilt tillfälle.

Vi börjar med att diskutera några grundläggande frågor kring symboler. Eftersom det i fallet symboler är svårt att skilja mellan teori och metod – hur man går tillväga beror på hur man förstår fenomenet i stort – går vi också in på den teoretiska biten. Som exempel presenterar vi kort två olika religionsforskares sätt att resonera kring symboler, men det finns naturligtvis också en mängd andra sätt att närma sig symbolerna. Därför kompletterar vi med litteraturtips i slutet av artikeln. Slutligen presenterar vi ett exempel på en symbolanalys med Jerusalem som tema, där vi försöker visa hur forskaren i detta specifika fall steg för steg gick tillväga i sin analys.

Vad är en symbol?

”När något pekar utöver det omedelbart givna kallar vi det symbol (grek. *symbolon*, föra samman)” (Holm 1997: 18). Den här definitionen är en enkel och användbar ingång till symbolfältet. En symbol är alltså något som avbildar omgivningen på ett lite fylligare vis: vi inte bara beskriver ett föremål, en situation eller en människa då vi använder en symbol, utan vi säger också något om det beskrivnas betydelse, plats i tillvaron och våra känslor inför det. Här kan vi åter tänka på hjärtat på postkortet. Naturligtvis vet vi då vi ritar hjärtat att detta inte är en naturtrogen avbildning: den knytnävsstora muskel som pulserar i kroppen är helt annorlunda till form och konstitution. Men detta är inte heller poängen med att använda hjärtsymbolen. Poängen ligger snarare i detta ”utöver” som hjärtat som symbol pekar mot: i vår kultur står hjärtat för kärlek, det vet både avsändaren och mottagaren. Därför kan bilden av hjärtat förmedla våra känslor till mottagaren. Om inte hjärtat hade denna allmänt vedertagna betydelse skulle mottagaren kanske missförstå våra avsikter och inte alls relatera kortet till kärlek. Men man kan också tänka sig att vi i vår relation till mottagaren har skapat en alldeles egen symbolik kring hjärtat: att det för oss står för t.ex. någon speciell händelse i vår gemensamma historia. På så sätt är detta ”utöver” som symbolen pekar på flexibelt och formbart i varje enskild situation.

Liksom i exemplet ovan tänker vi oss ofta att symbolen är ett konkret föremål. Så beskriver t.ex. socialantropologen Joy Hendry (1999) symbolerna. Enligt henne hänger symbolen ihop med ritens där den ingår som minsta enhet. Ett föremål, en klädsel, en gåva eller en maträtt kan fungera som en symbol då det eller den förekommer i en ritualiserad kontext. Men läser man andra kulturvetares böcker märker man att symbolen inte alltid

måste vara ett föremål. Symbolen är något mycket mera komplicerat än så och kan därför ta sig uttryck i många olika former. Detta ser vi t.ex. hos Owe Wikström (1983; 1990; 1993) och Nils G. Holm (1996, 1997, 1998). Båda har skrivit om symboler ur ett religionspsykologiskt perspektiv. Vi kan t.ex. tänka oss att en geografisk ort fungerar som en symbol: Jerusalem är hoppets och frälsningens symbol för människor i flera religioner. En situation, såsom bönen, leken, mötet eller riten, kan också upplevas som symboliskt mättad. Också en människa, eller den roll man upplever att hon/han har, kan tolkas symboliskt, t.ex. helgonet Lucia, popikonen Britney Spears eller ekonomigurun Allan Greenspan. Prästrollen, lärarrollen och polisrollen kan ges symboliska innebörder, men också andra roller som t.ex. fadersrollen, den bedjandes roll, tonåringens trotsiga roll eller främlingen kan analyseras som symboler. Flera exempel finns i vår litteraturlista.

Att symboler kan ta sig så olika uttryck hänger ihop med deras sammansatta natur: en symbol består oftast av komponenter från många olika sammanhang och nivåer, de aktualiseras i olika situationer och miljöer av människor med skiftande erfarenheter och personligheter. Det betyder att symbolen, det som för oss representerar någonting utöver det omedelbart givna, kan hittas i många slags material från såväl formella och högtidliga som ytterst vardagliga sammanhang.

När kan man ha nytta av en symbolanalys?

Både den som arbetar med ett skriftligt material och den vars material består av t.ex. intervjuer, observationer, bildmaterial eller en kombination av dessa kan göra en symbolanalys. Frågan om när en symbolanalys kan vara till nytta är inte i första hand en fråga om vilket slags material man har, utan snarare

om vilken typ av frågor man vill ha svar på. Har man kommit fram till att man vill studera de betydelsesfärer och meningsfält som tolkas in i och ger bakgrund och betydelse till det material man studerar kan en symbolanalys vara ett bra verktyg. Detta gäller inte bara när materialet är av formell karaktär, utan kan likaväl gälla vardagligt prat och enkla anteckningar.

Ett bildmaterial kan ofta på ett konkret sätt belysas med hjälp av en symbolanalys. Konstverk är ofta rika i symbolhänseende, och det kan därför vara intressant att analysera denna aspekt. Altartavlor och ikoner flödar över av symboler som är gängse i vår religiösa kontext. Kanske blir du intresserad av att förstå dessa symbolers historia, deras funktion i dag eller deras betydelse för en viss person? Men inte bara på museerna och i kyrkorna omges vi av betydelsemättade bilder: reklambilder bygger ofta på ett symboliskt språk liksom även tidningar, böcker och TV ständigt förmedlar illustrationer med symboliska aspekter. Vilken symbolik anspelar riksdagskandidaten på som väljer att omge sig med barn, husdjur och äktafinska landskap i sin valreklam? Vad kan graffitin på stadens betongväggar säga om den verklighet dagens ungdom lever i? Också kläder kan vara en konkret bildlig symbol: kan t.ex. de muslimska pilgrimernas enkla vallfartsdräkter i Mecka lära oss något om de människoideal som uppmuntras i islam? Vilka värderingar, avståndstaganden och tillhörigheter reflekteras i en punkares provokativa klädsel?

En annan sorts symboler kan man finna om man analyserar textmaterial. Skönlitterära verk är ofta tacksamma material för symbolanalys eftersom både prosa och poesi ofta bygger på ett symbolmättat, bildligt språk. Varför skriver många författare skildringar som är fiktiva men ändå bär starka självbiografiska drag? Hur kan vi förstå poeten som skriver att "världen är ett litet barn"? Religiösa texter är ofta skrivna på ett poetiskt, sym-

boliskt språk som kan vara intressant för en symbolforskare, men det finns också vardagligare textmaterial som passar för symbolanalysen. Verser, ramsor och ordspråk liksom klotter, tidningsnotiser, brev och insändare är bara några exempel på vardagens texter som erbjuder intressanta symboler. Vilka associationer väcker t.ex. texten i en reseguide som ska locka turister till Indien?

Också material som insamlats genom deltagande observation och intervjuer kan lämpa sig för symbolanalys. Riter är här ett gott exempel. Att formaliserade, religiösa riter innehåller en mängd intressanta symboler är uppenbart. Men också mera vardagliga beteendemönster och handlingar kan vara symbolbärare. Kan vi förstå vilken roll naturen spelar i en människas världsbild genom att studera hennes beteende ute i skog och mark, eller då hon väljer vilka varor hon köper? I intervjumaterial kan man lägga märke till hurdana symboliska uttryck människor gör bruk av i sitt vardagliga tal. Vilka bilder använder de för att beskriva sig själva och den egna identiteten? Vilken roll spelar stereotypier, fördomar, idealiseranden och exotiseringar för vårt sätt att tala om och förstå människor från andra kulturer och religioner? Vad säger valet att värna om dialekten från hemorten om en människas ideal och värderingar?

Bland andra materialkategorier som ofta bär på tydliga symboliska element kan musiken nämnas. Som exemplen visar är det oftast inte materialet som begränsar användningen av symbolanalysen, utan frågeställningen.

Hur får symbolen sin betydelse?

Att leta efter och försöka förstå symboler i ett material kan kännas som en vag och svår uppgift. Som framkommit ovan är olika forskare intresserade av olika aspekter av symbolen, och kan

därför forma sina analyser på olika sätt. Detta beror på att de tar utgångspunkt i olika teorier om symboler. I dag finns det många olika vetenskapsgrenar som sysslar med symboler, men uppdelningen är trots allt inte så enkel att alla symbolforskare bara "håller sig till sin egen läst". I många kulturvetenskapliga symbolanalyser används sida vid sida verk från antropologin, psykologins olika grenar, semiotiken, filosofin och teologin. Faktum är att många olika sorters symbolmetoder kan kombineras i kulturvetenskapliga analyser – bara de förklaras och motiveras.

Jerusalemexemplet i slutet av artikeln ger dig förhoppningsvis hjälp med att komma i gång med ditt eget analysarbete. Men hur ska man då förstå symbolerna som man vaskar fram i den analytiska guldgrävningen? Hur får de sin mening? Vi ska i det följande se närmare på två olika sätt att tolka symboler som bygger just på en sådan kombination av infallsvinklar som ovan presenterades. De är båda religionsvetenskapliga, men fungerar väl som exempel också för andra kulturvetenskaper. Inom kulturvetenskaperna ser man ofta på symbolen som ett sammansatt fenomen: i symbolen förenas en kollektiv meningskapelse, upprätthållen av en kulturell gemenskap, med en individuell (omedveten) emotionell tolkning och en språklig, kognitiv formation i en gemensam form med funktion och innehåll.

Nils G. Holms symbolsyn

Symbolens betydelse har, enligt Nils G. Holms (1996; 1997) symbolteori, två sidor: en yttre och en inre – en gemensam och en personlig. Delvis får symbolen sin betydelse genom yttre, kulturgemensamt material som vi tagit till oss direkt via inläring och indirekt via den gemenskap och det samhälle vi lever i. I religionerna har generationers erfarenheter bildat kulturella mönster, där normer och sociala vanor ingår, med fasta former i språklig och beteendemässig form. Denna konkretiserade sym-

boliska verklighet kallas det yttre existensrummet. T.ex. hos oss i västvärlden där kristendomen dominerar, använder organisationen Röda Korset just korset som symbol på sina fordon och anläggningar eftersom korset av de flesta förknippas med fredliga strävanden, hjälp och barmhärtighet. I den muslimska världen är organisationens symbol i stället en halvmåne och i den judiska en davidsstjärna eftersom symbolerna inom dessa gemenskaper bär liknande associationer.

Men enligt Holms teori uppkommer symbolens betydelse också via en inre, personlig bearbetning av detta yttre stoff: erfarenheten har en insida som får sin prägel också av drag hos den unika upplevande individen. Denna viktiga inre upplevelsevärld som döljer sig inom varje människa är det inre existensrummet. Här bearbetas de yttre symbolerna och sammankopplas med tidigare, omformade minnen, känslor och upplevelser. Symbolerna får då en egen tolkning och mening som beror på den komplicerade sammansättning som varje individs innersta består av. Återknyter vi till exemplet med korset kan vi tänka oss att en person, förutom den korssymbolik som hon känner från sin uppväxt, också tänker på en speciell händelse i sitt liv då korset blivit extra viktigt, en speciell känsla, person eller plats som hon kommit att förknippa med just korset. Detta är, för den här personen, symbolens inre sida. Med denna symbolsyn vill Holm knyta samman vårt dynamiska inre med det som vår omgivning och kultur, vårt yttre, utrustar oss med och beskriva den viktiga interaktionen mellan dessa.

Dan Sperbers teori om representationer

Det finns också andra sätt att koppla ihop en "yttre" symbolförståelse med en mera individkoncentrerad sådan. Inom de kognitiva teorierna, som idag utgör grunden för många symbolanalyser, strävar man efter att förena aktuella rön om hjärnan,

om tänkandets och minnets funktioner från psykologi, filosofi, neurofysiologi, artificiell intelligens (datorkunskap), lingvistik och antropologi.

Dan Sperber (1999) är en forskare som med hjälp av det kognitiva ramverket studerat symboler. Han väljer att tala om representationer i stället för symboler och delar in dessa i allmänna och mentala representationer. De förstnämnda består av signaler, uttryck, texter och bilder och har flera användare. De senare är t.ex. individuella trosuppfattningar, syften och preferenser. De allmänna representationerna kan dock tolkas individuellt och förvandlas till mentala representationer för någon. Samspelet mellan och kombinationen av dessa olika slags representationer kan analyseras utgående från tre aspekter: representationen, det representerade och användaren av denna representation. T.ex. en social grupp, medborgare i en stad eller medlemmar i en förening delar alla en gemensam miljö, men de är också delar av en mycket större helhet. Varje medlem bär på miljontals inre, mentala, representationer – en del kortvariga, andra långvariga – vilka i sin tur formar individens "kunskap". En del av dessa mentala representationer kommuniceras vidare via upprepning, de distribueras inom gruppen så att gruppmedlemmarna får en egen mental version av dem. Denna samling av både mentala och allmänna representationer i en viss grupp kan kallas kulturella representationer (Sperber 1999: 32-33).

Det kan ofta vara svårt att få grepp om kulturella fenomen. Som bekant har forskarna inte funnit någon gemensam syn på symbolerna eller representationerna – för att inte tala om gemensamma definitioner av dem. Problematiken belyses i stället på olika sätt, beroende på hurdan material forskarna arbetar med och på hennes/hans vetenskapssyn och inriktning. Vilket begrepp vi väljer att använda (symbol/representation) är inte avgörande: i huvudsak handlar båda teorier som beskrivits ovan

om hur det abstrakta tar sig uttryck i konkreta manifestationer. Men för att kunna beskriva vad dessa symboler betyder är vi tvungna att använda oss av andra symboler; en tolkning är en representation av en representation. Vi är ständigt involverade i en process där vi skapar mentala representationer utgående från de allmänna, där yttre material blir inre bilder, och vice versa. I slutändan är denna tolkning beroende av hurdana tolkningar vi väljer att göra.

Varför är symboler så viktiga?

Symbolerna spelar en viktig roll i våra liv: vi kan rentav säga att vi genom förmågan att använda oss av symboler skapar vår verklighet. Symbolerna kan inte konkret beröras, men är ändå för människan upplevelsemässigt det mest konkreta och sannast existerande av allt. Enligt sociologerna Berger och Luckmann (1966) lever vi i ett symboliskt universum: "en samlad teoretisk tradition som integrerar olika betydelseområden och innefattar den institutionella ordningen i en symbolisk totalitet" (Geels & Wikström 1993: 38). Ett symboliskt universum ordnar vår vardag, det ger samhället och våra upplevelser mening och mönster, det står för gruppens gemensamma menings-system som har inflytande på den enskilda människans liv. Det är en tolkningsram för verkligheten som vilar på sociala grundvalar. Nils G. Holm (1997) talar om ett symboliskt verklighetsbygge: vi behöver ett tolkningssystem för att skapa en meningsfull tillvaro. Symbolerna hjälper oss att koordinera och skapa enhet i våra upplevelser, de ger oss en struktur att ordna våra varseblivningar enligt. Kort och gott: vi bygger upp hela vår verklighet av dessa symboler.

Symbolerna konstituerar alltså en långt ifrån ringa del av vår verklighet inte bara på religionens och kulturens område,

utan i allt mänskligt liv. Med symbolfunktionen kommer vi i beröring med tidigare generationers erfarenheter som inom traditionen, religionen och kulturen återintar scenen gång på gång, men symbolerna erbjuder också nya verklighetsaspekter i nya sammanhang. Inom varje människa finns en individuell klangbotten som ger det yttre symboliska stoffet personlig färg och form. Då dessa två står i ömsesidigt samspel med varandra upplever människan en symbolisk verklighet med stark legitimerande kraft (Holm 1997: 41).

Speciellt sådant material som relaterar till existentiella frågor och frågor om mening kan alltså med fördel analyseras i ett symbolperspektiv. Människans verklighet byggs upp av många komponenter som inte är så "rakt på sak" eller enkla att de kan förklaras eller bortförklaras med en enkel metod eller teori. I sådana sammanhang kan symbolernas värld te sig som en diffus helhet. Människan är en komplicerad och sammansatt varelse, och för att förstå något av hennes tankevärld behöver vi ett perspektiv som är sammansatt av olika bitar: kunskap, kultur, minne, känslor, erfarenhet m.m. Här blir symbolen ett viktigt begrepp eftersom vår möjlighet att närma oss verkligheten genom ett symboliskt tänkande ger oss beröring med sådana aspekter av livet som inte kommer till uttryck på annat sätt. Dessa sammanhang kan spåras av forskaren genom att han eller hon systematiskt bearbetar, analyserar och tolkar det material som samlats in.

*Ett exempel på tillvägagångssätt: symbolanalys av Jerusalem**

För att illustrera det som skrivits om symbolanalys har vi valt att studera Jerusalem och vad staden som symbol står för. Först väljer vi alltså ett tema: vad ska vi studera? Valet står fritt. Re-

---

* Det här exemplet är byggt på Maria Leppäkaris analys i doktorsavhandlingen *The end is a beginning* (2002).

flektera över varför du valt att stanna för just detta tema. Orsakerna kan vara flera: nyfikenhet, någonting vi iakttagit kan verka obegripligt och problematiskt och därför väcka intresse. Fundera över var du vill fästa vikten i din analys: vilken typ av kunskap vill du få fram? Är det individens tolkning av symbolerna och den mening som skapas på ett inre plan som intresserar? Eller vill du studera symbolernas funktion och betydelse i samhället i stort? Kanske är du främst intresserad av symbolerna som språkligt verktyg, eller som element i våra tankeprocesser, eller som estetiska bilder? Innan du bestämmer dig för vad som ska studeras måste du reflektera över de orsaker som väckt din nyfikenhet. Det är viktigt eftersom de här skälen styr de val som du gör i fortsättningen. Hurdan är din relation till det som du valt att undersöka? Har du förutfattade meningar om ditt material eller forskningsresultat? Finns det risk att din personliga åsikt färgar din undersökning, i så fall hur? Dessa etiska frågor är väsentliga.

Om du redan har ett material gäller det att granska det noga och fundera vilken sorts symboler du ser i materialet. När, hur och om vad uttrycker sig människorna i materialet på ett sätt som inrymmer något "utöver det omedelbart givna"? Handlar det om kollektiva symboler eller en enskild människas individuella tolkning av en symbol? Handlar det om symboler med en lång historia och kanske en formell plats inom någon gemenskap? Är det moderna symboler som vuxit fram inom dagens samhälle (t.ex. bilderna på mobiltelefonens tangenter), eller kanske gamla symboler som fått en ny innebörd (t.ex. svastikan som förr hänfördes främst till hinduismen eller kristendomen, men som i dag ofta för tankarna till nazismen)?

Exempel: Vi väljer Jerusalem för att det är en viktig stad inom judendom, kristendom och islam. **Fråga:** Varför är Jerusalem så centralt? **Svar:** Jerusalem omnämns som Guds stad i de tre syskon-

religionernas traditioner. Uppfattningen om Jerusalems roll som helig stad liknar uppfattningar om andra heliga städer, såsom Varanasi och Mecka.

När valet är gjort kan du ta itu med själva arbetet. Samla in material som handlar om det du vill undersöka, t.ex. litteratur som tangerar ämnet, bilder, TV-program och musik kan fungera som viktiga källor. Vid det här laget är det också viktigt att källkritiskt reflektera över ditt material. Hur pass tillförlitligt är materialet? Hur relevant är det för din fråga? Försök fundera ut hur du vill närma dig din forskningsuppgift. Samtidigt som du samlar in primärmaterialet kan det underlätta ditt tankearbete om du ser på hur andra forskare har gått till väga: Hurdant material har de använt sig av? Hur har de grupperat (kategoriserat) sitt material? Vad kan kallas för deras "röda tråd"? Har de använt sig av någon teori eller struktur som du kunde följa? Ifall du tycker att någon har bearbetat sitt material på ett bra sätt, kan du följa deras exempel.

Exempel: Jerusalem är en viktig geografisk plats och symbol. **Fråga:** Hur definierar vi "viktig" i detta sammanhang? **Svar:** Att symbolen är viktig på olika nivåer kan vi läsa oss fram till. Jerusalem är en stad i staten Israel med ca 500 000 invånare, men samtidigt har staden också en lång, dokumenterad historia som på något vis förknippas med religiöst material.

Ställ frågor till ditt material. Behöver du verkligen allt det du samlat in, eller behöver du mera? Kassera ingenting ännu, ställ det "onödiga" materialet åt sidan. Behöver du statistik, intervjuer, tidningsartiklar, brev eller andra dokument? Finns det någon gemensam nämnare eller något samband i allt det du samlat in? Vad fångar din uppmärksamhet? Vad intresserar dig nu? Eventuellt kan du nu gruppera in det insamlade materialet.

Exempel: Vi väljer ut en kontext, ett sammanhang, till vilken vi försöker hålla oss. Vi har dels historiskt-geografiskt material, dels

konst och prosa, dels material som tangerar personliga livsöden och religion. **Fråga:** Hur ska vi definiera kontexten i fallet Jerusalem? I de religiösa traditionerna spelar Jerusalem en viktig roll i föreställningar om historiens slutskede och det apokalyptiska kriget där det onda möter det goda. Detta slutdrama anses resultera i ett framflytande paradys. **Svar:** Vi har funnit en gemensam nämnare för judendom, kristendom och islam i fallet Jerusalem, nämligen, föreställningarna om Jerusalem vid tidens slut.

I ovannämnda sammanhang har Jerusalems speciella karaktär som stad betonats. Staden är helig dels på grund av det som i religionerna förknippas med dess historia och utveckling, dels för att den så starkt associeras med framtiden och gudomliga händelser. Jerusalems betydelse för det framtida gudomliga dramat är central. För att belysa olika sammanhang som knutits ihop i symbolen Jerusalem försöker vi nu tänka ut ett lämpligt sätt att närma oss uppgiften. Jerusalem står för historia, nutid och framtid, men samtidigt är staden viktig också för många religiösa individer. Staden har vävts in i deras personliga livsöden, m.a.o. har staden en existentiell betydelse vilket gör det hela än mer komplext. Varje Jerusalembild färgas inte bara av historia och myt utan också av individuella erfarenheter och emotioner. Vad vi fram till nu hävdat om staden Jerusalem är något så när klart och tydligt samt allmänt gripbart. Våra påståenden är uttryck som vi alla har någon form av bekantskap med.

Exempel: Vi har resonerat oss fram till följande: staden med sina byggnader, ruiner och invånare är en konkret, fysisk symbol-manifestation; staden identifieras i religionerna som "Guds stad"; staden spelar en viktig roll i det apokalyptiska krigets slutdrama; för många religiösa individer har staden existentiell betydelse.

När vi nu återgår till det material vi ställde åt sidan, noterar vi någonting som vi inte tidigare kommit att tänka på, nämligen att konstverk, bilder, lyrik och annan litteratur som skapats kring

Jerusalem också fungerar som uttryckskanaler för visionerna om staden.

Inuti den fysiska staden finns framför allt en plats framför andra som väckt uppmärksamhet: Tempelberget, Sion. En religiös längtan i relation till den här platsen har genom tiderna kommit till uttryck i varierande ordalag. Framför allt känner vi till berättelserna om den betydelsefulla platsen i den religiösa litteraturen Tora, Gamla och Nya testamentet. Men samma plats är också känd under namnet Haram-esh-sharif, Al-Quds och omnämns i Koranen. Platsens fysiska gestaltning, kvarlämningarna av det forna templets västra mur (även känd som Klago-muren) och Klippdomen samt Klippmoskén, d.v.s. byggnaderna på den heliga platsen, i den heliga staden, förknippas automatiskt med nyhetssändningarnas bilder från Jerusalem. Eftersom Jerusalem har flera betydelser på en och samma gång i de olika religionerna väljer vi att koncentrera oss på traditionen som tillsammans med olika trender i samhället format det västliga tänkandet. Vi väljer att studera symbolen Jerusalem i judisk-kristen tradition. Genom att fokusera uppgiften är det möjligt att "skala bort" en del av det material som vi samlat in och därmed styra intresset mot det som specifikt rör föreställningar om Jerusalems roll i tidens slutskede.

Genom försök att belysa stadens betydelse för levande människor blir helheten mer svårtolkad. Vi har då att göra med dolda bilder och betydelser i religiösa sammanhang. I detta fall kan symbolanalysen tillföra oss kunskap som vi annars kunde ha missat.

Fråga: Hur ska vi studera dessa "dolda föreställningar" om staden Jerusalem?

Teoretisk referensram för studiet av symboler

Bland de olika vetenskapliga sätt som står till buds för att närma sig ett problem av det här slaget har vi valt att kombinera Nils G. Holms sätt att studera symboler med Dan Sperbers. För vårt ändamål är det viktigt att få fram både allmänna och individuella variationer av symbolen Jerusalem. Dessa olika typer av bilder med olika slag av symbolinnehåll kallas här för representationer. För att få fram variationerna kan vi gå till väga på olika sätt. Det finns ingen skriven lag eller regel som vi måste följa utan vi väljer det sätt som förefaller enklast för oss, nämligen att först kartlägga det allmänna och därefter tar vi itu med det individuella.

Vi har redan tidigare bekantat oss med Berger och Luckmann som talar om ett symboliskt universum. Vi vet hur symbolerna skapas på en allmän, kollektiv nivå och vi vet att de är mycket centrala för människan. Det viktiga blir att visa hur de allmänna bilderna kommunicerar med de individuella. Både Holm och Sperber framhöll att det i praktiken pågår en kommunikation mellan de allmänna representationerna (yttre, påtagliga symboler) och de mentala (inre tolkningar av symbolerna), vilket gör att symbolerna ständigt förändras, skapas på nytt och tillskrivs nya betydelser. Eftersom vi är intresserade av Jerusalem på ett sådant brett plan, måste vi – i stället för att koncentrera oss på *en* konkret företeelse, ett enkelt symbolinnehåll eller en enda bild – försöka bilda oss en uppfattning genom att studera många olika uttrycksformer för symbolen Jerusalem. I praktiken betyder det att vi beaktar de mentala representationerna som individerna i en viss grupp bildar sig, men samtidigt spårar vi även de allmänna representationerna av fenomenet. Med hjälp av jämförelser kan vi få fram variationer, tolkningar, uppfattningar, framställningar: med andra ord representationer av

Jerusalem. Vi försöker alltså parallellt iaktta både mentala och allmänna representationer av symbolen.

Vi kunde argumentera för att den geografiska staden Jerusalem med sina invånare är en allmän representation. Staden är ett konkret fenomen som existerar i vår sinnevärld: en stad dit vi kan resa och vars miljö vi konkret kan uppleva med våra sinnen. Men utöver själva staden finner vi också berättelser eller myter om Jerusalem som vi kan lyssna till eller läsa. Dessa myter (t.ex. i Uppenbarelseboken) är allmänna representationer och genom en kommunikationsprocess har de förts ut i samhället och blivit såpass bekanta och tillgängliga att de kan kallas allmänt kända. Därmed bildar de allmänna representationer.

Om vi reser till staden Jerusalem i Israel har vi i vårt mentala bagage med oss de berättelser vi hört om staden. Med andra ord har vi då bildat oss en egen mental representation utgående från den allmänna representationen. Vi har hört historien förr, vi vet hur det gick till och vad som berättas. Vidare har, som ovan nämnts, konstnärer och fotografer medverkat till att skapa uttryck för (eller representationer av) hur staden såg ut förr och hur den ser ut nu, samt hur den kommer att se ut i framtiden. Också massmedia formar symbolen med sina reportage om konflikterna mellan israeler och palestinier. Slutligen präglas allt som berättas om Jerusalem av tolkningar av tolkningar. Jerusalembilden skapas och tillskrivs betydelse genom en mängd symboler som springer fram ur både de allmänna och de mentala representationerna. Det är viktigt att notera att de olika uppfattningarna och bilderna av Jerusalem påverkar dynamiken mellan olika symboler och hur vi uppfattar dem. Det finns alltså en *korrespondens* mellan olika symbolnivåer.

Om Jerusalemsymbolen av den religiösa individen tillskrivs apokalyptiskt värde och betydelse, blir den en mental represen-

tation som styr tolkningen av de övriga. Apokalyptiken, som i stort går ut på kampen mellan det onda och det goda, är förknippad med förhållandet mellan liv och död. Många forskare hävdar att föreställningarna om liv och död är en av de viktigaste beståndsdelarna i vårt symboliska verklighetsbygge utifrån vilket vi tolkar vår existens. Händelser omkring oss tolkas ofta utifrån religiösa erfarenheter som dessutom hämtar sin energi från den religiösa dualismen i myter och bilder. I sådana fall tillskrivs också staden Jerusalem i sista hand en existentiell betydelse som gör att symbolen och symboluttrycken präglas av den apokalyptiska karaktären.

Symbolfunktioner

Beroende på vad vi associerar till när vi tänker på Jerusalem kan negativa eller positiva associationer väckas. En trevlig turistresa till staden gör att den upplevs positivt, men om man redan som barn blivit uppskärnad av illustrationer eller predikningar om det apokalyptiska kriget föds negativa associationer. Slutligen är det samspelet mellan de olika representationerna och symboluttrycken som formar människors bilder av Jerusalem – vare sig de är privata eller allmänna. När det gäller Jerusalem har vi å ena sidan att göra med socialt givna mönster som vi lärt oss i den gemenskap vi vuxit upp inom. Å andra sidan finner vi att de inre faktorerna är mycket svårare att reda ut. Det kunde vara på sin plats att här ta in empiriskt material som t.ex. intervjuer med personer som finner symbolen meningsskapande i sina liv.

Med hjälp av symbolanalys ser vi Jerusalemsymbolen som en meningsskapande faktor både i det inre och i det yttre existensrummet. För många religiösa människor i Finland är Jerusalem något som står över det vardagliga. Många Israel-

vänner har t.ex. aldrig besökt staden, men upplever trots det staden som en identitetsskapande faktor. Därför blir konflikten Israel-Palestina just en religiös fråga: i sådana sammanhang görs bl.a. politiska ställningstaganden utgående från religiösa tolkningsreferenser. Således dras religiösa argument in i politiska konflikter där de ofta modifieras till att tjäna också andra syften än strikt religiösa. I symbolen binds därmed dagens Jerusalem och det som utspelas där samman med de förväntningar om framtiden som förknippas med staden. Det som sker i dagens Jerusalem tillskrivs av religiösa ett symbolvärde som här rör från den bibliska historien.

Kännetecknande för de religiösa symbolerna är att de anspelar på grundläggande erfarenheter i människans livskamp och verklighetstolkning. Det centrala för Jerusalemsymbolen är att den är förankrad i en religiös kontext. Med hjälp av symbolanalys har vi fått fram variationer av symbolen. Vi finner att det finns gemensamma nämnare, men också att symbolen speciellt på ett personligt plan ger uttryck för diverse olika föreställningsinnehåll. Hur som helst, när det gäller symbolanalys finns det många olika alternativa sätt att närma sig problematiken. Här har det framförts *ett* sätt att se på saken och resultatet är bara *en* tolkning bland många.

Sammanfattning

- En symbol är något som pekar utöver det omedelbart givna. Formen kan variera: ett föremål, en situation, en ort, en människa, en roll m.m.
- En symbolanalys kan vara till nytta då man vill undersöka betydelsesfärer och meningsfält som tolkas in och ger ett material mening. Såväl skriftligt som muntligt, formellt som informellt material lämpar sig för analysen.

- Symbolanalyser kan se olika ut eftersom forskare utgår från olika teorier om symboler och deras funktioner. De vanligaste modellerna kommer från psykologi, lingvistik, socialantropologi – eller kombinerar element från flera olika områden.
- Inom kulturvetenskaperna ser man ofta på symbolen som ett sammansatt fenomen som förenar en kulturellt upprätthållen meningsskapelse med en individuell (omedveten) emotionell tolkning och en språklig kognitiv formation i en gemensam form med funktion och innehåll.

Litteratur om metoden

- Berger, Peter & Luckmann, Thomas [1966] (1975): *The social construction of reality*. Harmondsworth. (sociologi)
- Boyer, Pascal (ed.) (1993): *Cognitive aspects of religious symbolism*. Cambridge. (kognitivt inriktad religionsantropologi)
- Boyer, Pascal (1994): *The naturalness of religious ideas*. Berkeley. (kognitivt inriktad religionsantropologi)
- Geertz, Clifford (1973): *The interpretation of cultures*. London. (religionsantropologi)
- Holm, Nils G. (1997): *Människans symboliska verklighetsbygge. En psykofenomenologisk studie*. Åbo. (Religionsvetenskapliga skrifter 40.) (religionspsykologi)
- Lakoff, George (1987): *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago. (kognitivt inriktad språkvetenskap)
- Leppäkari, Maria (2002): *The end is a beginning. Contemporary apocalyptic representations of Jerusalem*. Åbo.
- Paden, William E. (1992): *Interpreting the sacred. Ways of viewing religion*. Boston. (religionspsykologi och religionssociologi)
- Sperber, Dan (1996): *Explaining culture. A naturalistic approach*. Oxford. (kognitivt inriktad antropologi)
- Turner, Victor (1967): *The forest of symbols. Aspects of Ndembu ritual*. New York. (antropologi)

Studier där metoden använts

- Barrett, Leonard E. [1988] (1998): *The Rastafarians*. Boston. (religionsantropologi)
- DeMarinis, Valerie (1998): *Tvärkulturell vård i livets slutskede. Att möta äldre personer med invandrarbakgrund*. Lund. (religionspsykologi)
- Douglas, Mary (1966): *Purity and danger*. London. (religionsantropologi)
- Holm, Nils G. (1996): Extas, trans och tungotal. *Mänskliga gränsområden. Om extas, psykos och galenskap*. Red. Johan Cullberg, Karin Johansson & Owe Wikström. Stockholm, 35-59. (religionspsykologi)
- Illman, Ruth (2000): *Kulturer i allmänhet. Stereotypin som verktyg i kulturmötet*. Åbo. (Meddelanden från Ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten.) (religionsantropologi, filosofi)
- Illman, Ruth (2003): *Kalejdoskopiska bilder. Stereotypier som symboliska motiv i skildrade erfarenheter av kulturella möten*. Öpubl. licentiatavhandling i religionsvetenskap, Åbo Akademi. (religionsantropologi, filosofi)
- Leppäkari, Maria (1999): *Sion och det eviga fredsriket: en fallstudie i samtida millenarism. I förgården till tusenårsriket. Religionsvetenskapliga perspektiv på millenarism*. Red. Maria Leppäkari & Tomas Mansikka. Åbo. (Religionsvetenskapliga skrifter 45.) (religionsantropologi), 129-144.
- Leppäkari, Maria (2001): *Jerusalem – en plats i ständig förändring. Kulturell miljö, natursyn och symboliskt landskap – några aspekter på kulturmiljöstudier*. Red. Lena Marander-Eklund et al. Åbo. (Religionsvetenskapliga skrifter 55.) (religionsantropologi), 153-176.

Övriga referenser

- Bloch, Maurice (1998): *How we think they think. Anthropological approaches to cognition, memory, and literacy*. Oxford. (kognitivt inriktad antropologi)
- Geels, Antoon & Wikström, Owe (1993): *Den religiösa människan – psykologiska perspektiv*. Lund. (religionspsykologi)
- Hendry, Joy (1999): *An introduction to social anthropology. Other people's worlds*. London. (antropologi)
- Hood, Ralph W. Bernhard Spilka Bernhard, Bruce Hunsbergere & Richard Gorsuch (1996): *The psychology of religion. An empirical approach*. New York. (religionspsykologi)

- Jung, Carl-Gustaf [1964] (1984): *Människan och hennes symboler*. Stockholm. (religionspsykologi)
- Lawson, Thomas & Robert McCauley (1990): *Rethinking religion. Connecting cognition and culture*. Cambridge. (kognitivt inriktad religionsantropologi)
- Sjöblom, Tom (1998): Merkillistä ja merkittävää: Semiotiikka ja uskontotiede. *Näköaloja uskontoon. Uskontotieteen ajankohtaisia suuntauksia*. Red. Kimmo Ketola et al. Helsingfors. (religionsvetenskap, semiotik), 212-241.
- Turner, Victor (1969): *The ritual process – Structure and anti-structure*. London.
- Waardenburg, Jacques (1980): Symbolic aspects of myth. *The study of symbol and myth*. Red. Alan M. Olson. London. (religionsfenomenologi)
- Whitehouse, Harvey (2000): *Arguments and icons. Divergent modes of religiosity*. Oxford. (kognitivt inriktad religionsantropologi)
- Wikström, Owe (1983): *Mytens psykologiska funktion: ett tema i brevväxlingen mellan S. Freud och C. G. Jung åren 1906-1912*. Åbo. (Religionsvetenskapliga skrifter 2.) (religionspsykologi – speciellt om Freuds och Jungs symbolsyner)
- Wikström, Owe (1990): *Den outgrundliga människan. Livsfrågor, psykoterapi och själavård*. Stockholm.

Några viktiga termer

Materialbeskrivning och metodval:

- Uppgiftens **syfte** styr insamlingsmetoden: Vad är det du vill göra? Vilket "problem" vill du lösa?
- **Empiri**: material som bygger på iakttagelser av omvärlden, t.ex. intervjuer, statistik, historiska uppteckningar, observationer av beteenden och handlande. Empirisk kunskap = kunskap baserad på erfarenhet.
- **Metoden** bestäms av de givna frågeställningarna: som vi frågar får vi svar. Vilken metod ger oss svar? Det problem vi preciserar ger en föreställning om vilken kunskap vi vill få fram.
- **Metod** (*def.*) = 1. tillvägagångssätt, undersökning, förfarande
= 2. reda, ordning
- **Metodologi** (*def.*) = metodlära

En grundläggande uppdelning = **kvantitativa** resp. **kvalitativa metoder**:

- Kvantitativa metoder kan användas då man har ett **stort** och **statistiskt representativt** urval, t.ex. statistik, frågelistor, enkäter. Viktigt är att värdera källorna, söka efter samband mellan olika variabler m.m. Kan man generalisera? Resultaten av den kvantitativa undersökningen presenteras i diagram och tabeller, noggrant så att andra kan

göra om undersökningen. Resultaten måste alltid även tolkas utgående från någon teori.

- Kvalitativa metoder används då materialet är **mindre** till sitt omfång, ett **strategiskt urval** för att identifiera relevanta dimensioner och innehåll, t.ex. djupintervjuer, berättelser, biografier. Kvalitativa metoder förklarar inte samband såsom ovan, utan skapar snarare *förståelse* för ett ämne. Resultatet är forskarens tolkning. Resultatet redogörs så att läsaren kan förhålla sig till det och följa resonemanget i forskningsprocessen.

Teorianknytning:

- Teori är en paraplyterm för ett system av antaganden med vilka forskarna försöker förklara fakta, fenomen, orsaker till att något skett el.dyl.
- Teorin hjälper oss att strukturera frågeställningar och hypoteser, datainsamling, analys, samt att beskriva samband mellan olika fenomen. Teorin erbjuder en tolkning av de empiriska observationer och antaganden forskaren gör och ger en synvinkel på det problem man vill lösa.
- **Teori (def.):**
  1. Genomtänkt förklaring (orsakshärledning) av en företeelse
  2. Tankemässigt kunskapsämne i sakenlig framställning
  3. Läran om grundsatserna för en verksamhetsgren
  4. Lära, tankebyggnad, antaganden om "verkligheten"
- **Teoretisera** = tänka ut förklaringar, **teoretisk** = tankemässig, kunskapsinriktad
- **Teoridel** = litteraturgenomgång där man ser efter vilka teorier och antaganden andra har arbetat med i tidigare forskning. Tidigare gjordes detta ofta som ett referat av och en reflektion över vad andra skrivit. Det är dock vik-

tigare att välja ut sådan litteratur som påverkat ens eget sätt att arbeta, som berör det egna. Teoridelen är inte ett självändamål, utan det gäller att visa på vilket sätt den teoretiska litteraturen som man läst har påverkat en själv och influerat det sätt på vilket man undersöker sitt eget material.

Två vetenskapliga förhållningssätt: **positivism – hermeneutik**

- **Positivism.** Enligt positivismen är det endast det *påtagliga*, erfarenhetsmässigt givna som kan studeras. Allt som inte kan testas av andra forskare betraktas som spekulativ. Man förlitar sig på empiri och "fakta", inte tolkning. T.ex. naturvetenskaperna, kognitiv teori.
- **Hermeneutik.** Läran om *tolkning*, särskilt tolkning av text. Sanningen betraktas inte som "en gång för alla given", utan forskningsprocessen påverkas av forskarens *för-förståelse* (vilka "glasögon" hon/han läser materialet med). Resultatet är alltid en unik förståelse, resonemangets delar bildar en helhet. T.ex. de flesta kulturvetenskapliga ämnena.

Källkritik – hurdana är mina källor och vad kan jag använda dem till?

- **Värdera källorna** = är de **primärkällor** eller **sekundärkällor** ?
- **Saklighetssynvinkel** = sträva efter objektivitet, upptäcka egna fördomar och förutfattade meningar. Man får dock uttrycka egna åsikter, bedömningar, tolkningar och prognoser.
- **Reflexivt skrivande** = hur formar jag som forskare mina resultat? **Självpositionering** = hur förhåller jag mig per-

sonligen till det jag studerar? Vilken roll spelar det att just jag behandlar detta ämne på detta sätt?

- Undvik **värdeladdade ord**, t.ex. ord som upplevs som kränkande, eller onödigt insmickrande av dem det berör eller är direkta ställningstaganden. **Diskutera** dina resultat. **Objektivitet** betyder inte att allt måste kunna testas i laboratorium, men att man måste utföra analysen noggrant, inte bortse från material som "inte passar in", inte bara driva sina favoritter, inte vara osaklig, inte bara "tyckande". Krav på opartiskhet. Du gör det du gör utan egen, kommersiell vinning.

Forskningsetik – hur utför jag som forskare ett ansvarsfullt arbete?

- Genom att undvika etiskt oriktigt arbete = **fusk**, t.ex. förvränger data eller lånar källor utan att uppge varifrån (plagiat).
- Genom att hålla mig till **god forskningspraxis**: omsorgsfullhet, noggrannhet, sanningsenlig presentation av resultaten.
- Genom att värna om de studerades **integritet**: behandla de människor du studerar med respekt, om de lovats konfidentialitet måste detta beaktas.
- Genom att generalisera med varsamhet. Det är viktigt att hålla materialets **giltighet** i minne, resultaten gäller bara för det man studerat och kan inte utan vidare appliceras på andra områden.
- Genom att beakta **äkthetskravet**: är materialet äkta, eller handlar det om t.ex. falsifierade dagböcker?
- Genom att beakta **oberoendekravet**: en källas värde fastställs genom att forskaren tar reda på varifrån uppgifter och fakta härstammar.

- Genom att beakta **färskhetskraven**: om jag vill uttala mig om samtiden är det bättre med nya källor än gamla, om jag vill uttala mig om historiska processer däremot behövs samtida material (se nästa punkt).
- Genom att beakta **samtidighetskravet**: en bok vars återgivning ligger nära det som skildras är mer adekvat: håll den tidsmässiga kontexten i minnet.

Analysmetoder för det empiriska materialet

- **Deskription** = man beskriver och redogör för hur ett avgränsat fenomen ser ut, hur det fungerar. Deskriptionen måste innehålla ett stort mått *systematik*, fakta måste *kategoriseras*, *systematiseras* och *sorteras* och användas för att visa något (alltså ställas i relation till syftet). Metoden är *rent empirisk* – vi ska lära oss något om det som *beskrivs*.
- **Klassificering av data** = varje ämne har sin klassificering, t.ex. intressegrupper, socialklasser, innehållskategorier, genrer. Klasserna ska vara *tillförlitliga* (reliabla), *lämpliga* för sitt sammanhang (valida), *uttömmande*. Klasserna ska vara *ömsesidigt uteslutande* (om klassen är för vag har den ingen funktion, undvik tomma klasser).
- **Komparation** = jämförande studier. Vanlig metod inom många vetenskaper, måste utgå från enheter som *går att jämföra*: de bör både till kvantitet (storlek) och kvalitet (karakter) vara lika. Jämförelsen måste också göras enligt vedertagen metod och den måste göras noggrant: det gäller att *generalisera* och *abstrahera* det som ska jämföras (= *sortförvandling* så att det blir jämförbart). Likheter och olikheter ska beskrivas, och kontexten där de element som jämförs med varandra hör hemma får inte glömmas bort.

Litteratur

- Collinder, Björn (1983): *Stora ordboken: svensk ordnyckel*. Stockholm.
- Hultkrantz, Åke (1973): *Metodvägar inom den jämförande religionsforskningen*. Stockholm.
- Ejvegård, Rolf (1996): *Vetenskaplig metod*. Lund.
- Lindblad, Inga-Britt (1998): *Uppsatsarbete. En kreativ process*. Lund.
- Molander, Joakim (2003): *Vetenskapsteoretiska grunder. Historia och begrepp*. Lund.
- Patel, Runa & Bo Davidsson (1998): *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund.
- Thurén, Torsten (1991): *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm.

RELIGIONSVETENSKAPLIGA SKRIFTER:

1. NILS G. HOLM: *Heliga texter*. Instuderingsuppgifter vid läsning av heliga skrifter. Åbo 1983.
2. OWE WIKSTRÖM: *Mytens psykologiska funktion*. Ett tema i brevväxlingen mellan S. Freud och C.C. Jung åren 1906-1912. Åbo 1983.
3. GUNNAR GRÖNBLOM: *Dimensions of religiosity*. The operationalization and measurement of religiosity with special regard to the problem of dimensionality. Åbo 1984.
4. OWE WIKSTRÖM: *Hypnos, symboldrama och religion*. Religions-psykologiska studier kring "spontan religiositet", besatthet – exorcism och "inre helande". Åbo 1984.
5. NILS G. HOLM (Red.): *Pingströrelsen och den karismatiska väckelsen*. Rapporter från ett seminarium i Åbo 1983. Åbo 1984.
6. NILS MARTOLA: *Judiska texter 1*. Judiska texter i svensk översättning. Åbo 1984.
7. NILS G. HOLM –TUOMO LAHTINEN: *Jordbegravning eller kremering?* En studie av gravskicket i Finland. Åbo 1985.
8. NILS G. HOLM –TUOMO LAHTINEN: *Arkkuhautaus vai tuhka-hautaus?* Tutkimus hautaustavoista Suomessa. Åbo 1985.
9. RENÉ GOTHÓNI: *Pâtimokkha i strukturanalytisk belysning*. En religionshistorisk studie av de buddhistiska klosterreglerna i Suttavibhanga. Åbo 1985.
10. ULLA-LENA LUNDBERG: *Franciskus i Kökar*. Det lilla samhället möter den stora traditionen. Åbo 1985.
11. JOHN KRAFT: *The Goddess in the Labyrinth*. Åbo 1985, andra upplagan 1987, tredje upplagan 1995.
12. PERTTI JÄRVINEN: *Droger och mystik*. En analys av drogforskning som behandlar förhållandet mellan "mystiska" upplevelser och drogupplevelser. Åbo 1985.
13. NILS G. HOLM: *Religionspsykologins grunder*. Åbo 1985, reviderad upplaga 1988, reviderad upplaga 1993, reviderad upplaga 2002.

14. KARL-JOHAN ILLMAN – TAPANI HARVIAINEN: *Judisk historia*. Åbo 1986, korrigerad upplaga 1987, utökad upplaga 1988, omarbetad och utökad upplaga 1992, korrigerad och utökad upplaga 1993, korrigerad upplaga 1995, omarbetad upplaga 1997, korrigerad upplaga 2002.
15. NILS G. HOLM: *Scandinavian Psychology of Religion*. Åbo 1987.
16. NILS MARTOLA: *Kommentar till Påskhaggadan*. Åbo 1988.
17. TUOMO LAHTINEN: *Kremering i Finland*. Idéhistoria och utveckling. Åbo 1989.
18. TUOMO LAHTINEN: *Polttohautaus Suomessa*. Aatehistoria ja kehitys. Åbo 1989.
19. KARL-JOHAN ILLMAN (Red.): *Judiska perspektiv*. Åbo 1989.
20. NILS G. HOLM (Ed.): *Encounter with India*. Studies in Neohinduism. Åbo 1990.
21. NILS G. HOLM (Red.): *Islam i forskningens ljus*. Åbo 1991, andra upplagan 1995.
22. N. O. BREIVIK: *Religiøs reinterpretasjon i det sentrale Afrika*. Tradisjonell religiøsitet i nyere stedegen teologi, undersøkt med eksempler fra Vestre Uganda, Zaire og Syd-Kamerun. Åbo 1991.
23. NILS G. HOLM (Red.): *Politik och religion*. Vägar till befrielse eller till våldsutövning. Åbo 1992.
24. KARL-JOHAN ILLMAN: *Judendomen i ljuset av dess högtider*. Åbo 1992, bearbetad och korrigerad upplaga 1994.
25. NILS G. HOLM: *Religionshistoria*. En introduktion med textläsning. Åbo 1993, ny upplaga 1998, tredje utökade upplagan 2003.
26. NILS G. HOLM (Ed.): *Teaching islam in Finland*. Åbo 1993.
27. NILS G. HOLM & J. A. BELSEN (Eds.): *Sundén's Role Theory – the Impetus to Contemporary Psychology of Religion*. Åbo 1995.
28. TORE AHLBÄCK: *Uppkomsten av Teosofiska Samfundet i Finland*. Åbo 1995.
29. NILS G. HOLM & KAJ BJÖRKQVIST (Ed.): *World Views in Modern Society*. Åbo 1996.
30. PERTTI V. J. YLI-LUOMA: *Predictors of Christian World Views*. An Attachment Theoretical Approach. Åbo 1996.
31. KARL-JOHAN ILLMAN: *I Jobs Tecken*. Europa och judarna. Åbo 1996.
32. TUOMAS MARTIKAINEN. *Moniarvoinen Turku*. Käsikirja uskon-nollisista, maailmankatsomuksellisista ja etnisistä yhteisöistä. Åbo 1996.

33. ILKKA PYYSIÄINEN: *Belief and Beyond*. Religious Categorization of Reality. Åbo 1996.
34. NILS G. HOLM (Ed.): *The Familiar and the Unfamiliar in the World Religions*. Challenges for Religious Education Today. Åbo 1997.
35. JARKKO WILLMAN: *Ideal och verklighet*. Hilma Granqvists studier av "Kvinnorna i Gamla testamentet" åren 1921-1925. Åbo 1997.
36. DESMOND AYIM-ABOGAYE: *The Psychology of Akan Religious Healing*. Åbo 1997.
37. DESMOND AYIM-ABOGAYE: *Using Christian Resources in the welfare of prisoners: The Case of Swedish Prisons*. Åbo 1997.
38. TAGE KURTÉN: *Bakom livshållningen*. Studier i moderna livsåskådningar och deras begreppsliga förutsättningar. Åbo 1997.
39. MARGITA OLLIL: *Albert Schweitzer och hans kontakter med Norden*. Åbo 1997.
40. NILS G. HOLM: *Människans symboliska verklighetsbygge*. En psykofenomenologisk studie. Åbo 1997.
41. MIKA HIETANEN: *Galaterbrevet i ljuset av en retorisk analys*. Åbo 1998.
42. J. A. BELZEN & J. CORVELEYN (Eds.): *Crossing Boundaries in the Psychology of Religion: Case Studies in Cross-National and Cross-Denominational Context*. Åbo 1999.
43. MIKAEL LINDFELT: *Autonomi, Tradition och Självförverkligande*. Tre artiklar om etik och livsåskådning. Åbo 1999.
44. RUNE LINDBLOM – MALIN LINDBLOM: *Landet och missionen*. Två studier över aktuella israeliska teman. Åbo 1999.
45. MARIA LEPPÄKARI & TOMAS MANSIKKA (Red.): *I förgården till tusenårsriket*. Religionsvetenskapliga perspektiv på millenarism. Åbo 1999.
46. ANJA TUOMISTO (Toim.): *Pitkä soutu – matkalla muistettuun ympäristöhistoriaan*. Åbo 1999.
47. NILS G. HOLM, HANNU KILPELÄINEN and RISTO PULKKINEN (Eds.) *Ethnography is a heavy rite. Studies of comparative religion in honour of Juha Pentikäinen*. Åbo 2000.
48. KARL-JOHAN ILLMAN, TORE AHLBÄCK, SVEN-OLAV BACK and RISTO NURMELA (Eds.) *A Boquet of Wisdom. Essays in Honour of Karl-Gustav Sandelin*. Åbo 2000.
49. TÖNU LEHTSAAR: *Religious Experiencing. A Psychological Study of Religious Experiences in the Lifelong Perspective*. Åbo 2000.

50. SVANTE LUNDGREN: *Religiös och sekulär judendom i modern tid*. Åbo 2000, ny upplaga 2002.
51. TUIJA HOVI & ANNE PUURONEN (Eds.): *Traditions of Belief in Everyday Life*. Åbo 2000.
52. NILS G. HOLM (ed.) *Islam and Christianity in School Religious Education*. Issues, approaches, and contexts. Åbo 2000.
53. KARMELA BÉLINKI: *Shylock i Finland*. Judarna och Finlands litteratur 1900-1970. Åbo 2000.
54. ANTTI LAATO: *Inledning till Gamla testamentet*. Åbo 2002, ny upplaga 2004.
55. LENA MARANDER-EKLUND et. al. (Red.): *Kulturell miljö, natursyn och symboliskt landskap – några aspekter på kulturmiljöstudier*. Åbo 2002.
56. SVANTE LUNDGREN: *Suomen juutalaiset – usko, tavat, asenteet*. Åbo 2002.
57. SIV ILLMAN: *Vad tystnaden sade*. Mirjam Tuominens bok *Gud är närvarande* i religionspsykologisk belysning. Åbo 2002.
58. SVANTE LUNDGREN: *Det trotsiga hoppet*. Tysk-judiska erfarenheter. Åbo 2002.
59. ELINAZA E. SENDORO (Mats H. Lundgrens översättning): *Väckelse och nådegåvor*. Den heliga Anden i de historiska kyrkorna i Tanzania. Åbo 2002.
60. NILS G. HOLM & ULRICA WOLF-KNUTS (red.) *Människan och tiden. Time and Humanity*. Åbo 2003.
61. LENA MARANDER-EKLUND, RUTH ILLMAN, BLANKA HENRIKSSON (red.): *Metodkompassen – kulturvetarens metodbok*. Åbo 2004

Religionsvetenskapliga skrifter utges av Åbo Akademi,

Religionsvetenskap, Fabriksgatan 2, FIN-20500 Åbo.

Red. Nils G. Holm. E-mail: nholm@abo.fi

Tel. +358-2-2154838

fax. +358-2-2154902.